

Η λειτουργική περίοδος και το βιβλίο του Πεντηκοσταρίου

Ορθοδοξία / Θεία Λατρεία

Ιεροδιάκονος Γεώργιος Ζαραβέλας, Θεολόγος, ΜΑ Ιστορικής Θεολογίας – Λειτουργικής ΕΚΠΑ

Το Πεντηκοστάριο συνιστά λειτουργικό βιβλίο της Ορθόδοξης Ανατολικής Εκκλησίας και το βασικότερο λειτουργικό εγχειρίδιο της πεντηκονθήμερης περιόδου από την Κυριακή της Αναστάσεως έως και την Κυριακή της Πεντηκοστής, από όπου και λαμβάνει την ονομασία του. Το βιβλίο του Πεντηκοσταρίου καταρτίσθηκε κατά αναλογία προς το βιβλίο του Τριωδίου, το οποίο καλύπτει υμνογραφικά την περίοδο της τεσσαρακονθήμερης νηστείας και της Μεγάλης Εβδομάδας, δηλαδή τον λειτουργικό χρόνο των επτά εβδομάδων που μεσολαβούν μεταξύ της Κυριακής Τελώνου και Φαρισαίου και της Αγίας και Μεγάλης Κυριακής του Πάσχα. Στον λειτουργικό κύκλο του Πεντηκοσταρίου προστέθηκε αργότερα και η εβδομάδα μετά την Πεντηκοστή, έως και την Κυριακή των Αγίων Πάντων, οπότε και αποδίδεται η δεσποτική εορτή της Πεντηκοστής (Σάββατο μετά την Πεντηκοστή).

Ο λειτουργικός κύκλος του Πεντηκοσταρίου είναι ημερολογιακά κινητός, καθώς συμπαρασύρεται από το σύστημα του υπολογισμού της Κυριακής του Πάσχα. Μπορεί, αναλογικά, να ξεκινά με τον εορτασμό της Κυριακής της Αναστάσεως από τις 4 Απριλίου μέχρι τις 8 Μαΐου και να λήγει με την εορτή των Αγίων Πάντων από τις 30 Μαΐου μέχρι και τις 3 Ιουλίου.

Το Πεντηκοστάριο καλύπτει υμνογραφικά κυρίως τις ακολουθίες του εσπερινού και του όρθρου αυτής της λειτουργικής περιόδου. Κύριο γνώρισμά του είναι ο αναστάσιμος- χαρμόσυνος χαρακτήρας του, καθώς το υμνογραφικό περιεχόμενό του αναφέρεται στην Ανάσταση του Κυρίου, αλλά και τις παρεπόμενες αυτής δεσποτικές εορτές. Στην περίοδο του Πεντηκοσταρίου περιλαμβάνονται εκτός από την Ανάσταση του Κυρίου, οι δεσποτικές εορτές της Μεσοπεντηκοστής (25 ημέρες από την Ανάσταση), της Ανάληψης (40 ημέρες μετά την Ανάσταση) και της Πεντηκοστής (50 ημέρες μετά την Ανάσταση).

Η πρώτη εβδομάδα του Πεντηκοσταρίου ή Διακαινήσιμη Εβδομάδα ή Λαμπροβδομάδα είναι αποκλειστικά αφιερωμένη στην Ανάσταση του Κυρίου, αφού το λειτουργικό υπόβαθρό της είναι καθόλα όμοιο με εκείνο της Κυριακής του Πάσχα. Κατά τις ημέρες αυτές εναλλάσσονται αναστάσιμοι ύμνοι της Οκτωήχου, εφόσον κάθε ημέρα της δανείζεται το υμνογραφικό πλαίσιο ενός ήχου της βυζαντινής μουσικής (Κυριακή Πάσχα: ήχος Α', Δευτέρα: ήχος Β', Τρίτη: ήχος Γ',

Τετάρτη: ήχος Δ', Πέμπτη: ήχος πλ. Α', Παρασκευή: ήχος πλ. Β', Σάββατο: ήχος πλ. Δ'), με εξαίρεση τον βαρύ ήχο, ύμνοι του οποίου δεν συνδέονται με καμία ημέρα της Διακαινησίμου.

Την εβδομάδα αυτή και συγκεκριμένα την Παρασκευή της Διακαινησίμου συμπάλλεται η ακολουθία της Ζωοδόχου Πηγής, η οποία διαμορφώθηκε την υστεροβυζαντινή εποχή από τον λόγιο Νικηφόρο Κάλλιστο - Ξανθόπουλο και εντάχθηκε στον κορμό του Πεντηκοσταρίου. Η εν λόγω ακολουθία εξυμνεί τα θαυμάσια, τα οποία πηγάζουν με τη μεσιτεία της Θεομήτορος, με βάση συγκεκριμένα θαυματουργικά γεγονότα, τα οποία έλαβαν χώρα στο αγίασμα της Θεοτόκου στην Κωνσταντινούπολη, στην περιοχή του Βαλουκλή.

Το Πεντηκοστάριο καλύπτει υμνογραφικά και άλλες εορτές, οι οποίες προσδιορίζονται από το περιεχόμενο των αγιογραφικών περικοπών των Κυριακών του Πεντηκοσταρίου. Μετά το Πάσχα εορτάζονται κατά σειρά οι Κυριακές του Θωμά ή Αντίπασχα ή των εγκαινίων της κατ' εβδομάδα κυριακάτικης εορτής της Αναστάσεως, των Μυροφόρων, του Παραλύτου, της Σαμαρείτιδας, του Τυφλού και των Πατέρων της Α' Οικουμενικής Συνόδου, ενώ ο λειτουργικός κύκλος του Πεντηκοσταρίου επισφραγίζεται με την μνήμη των Αγίων Πάντων, την Κυριακή μετά την Πεντηκοστή.

Στο λειτουργικό πλαίσιο του περιλαμβάνεται και η υπέρ των κεκοιμημένων μνήμη της Εκκλησίας, η οποία τιμάται το Σάββατο πριν από την Πεντηκοστή. Το Σάββατο αυτό ή Ψυχосάββατο έχει ειδικό, νεκρώσιμο υμνογραφικό κάλυμμα και μαρτυρά τη μέριμνα της Εκκλησίας για όλα τα μέλη της και εν προκειμένω όσα έχουν αποβιώσει σε όλους τους τόπους και τις εποχές, αναγνωρίσιμα και αφανή.

Το βιβλίο του Πεντηκοσταρίου περιλαμβάνει υμνογραφικές συνθέσεις (κανόνες, στιχηρά, τροπάρια) από τη γραφίδα πολλών από τους κυριότερους υμνογράφους της χριστιανικής Εκκλησίας. Μεταξύ αυτών απαντώνται οι Ιωάννης Δαμασκηνός, Κοσμάς Αγιοπολίτης, Ανδρέας Κρήτης, Γερμανός Κωνσταντινουπόλεως, Θεοφάνης Στουδίτης, Ανατόλιος Κωνσταντινουπόλεως, Ιωσήφ Στουδίτης, Κουμουλάς, Αρσένιος, Λέων Στ' ο Σοφός, Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος.

Η πρώτη έντυπη έκδοση του Πεντηκοσταρίου έγινε το 1568 και η δεύτερη το 1579 στη Βενετία από τον Ιάκωβο Λεογγίτη. Σημαντική είναι η αναθεώρηση και έκδοση του Πεντηκοσταρίου το 1836 από τον μοναχό Βαρθολομαίο Κουτλουμουσιανό τον Ίμβριο, η οποία βρίσκεται μέχρι σήμερα σε χρήση από την Ανατολική Εκκλησία, ύστερα από αλληπάλληλες ανατυπώσεις.

Βιβλιογραφία:

Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανού του Ιμβρίου, «Πρόλογος εις την παρούσαν βίβλιον», Πεντηκοστάριον Χαρμόσυνον, εκδ. Φως, Αθήναι χ.χ. Μακρή Γ. Σπυρ., «Πεντηκοστάριον», ΘΗΕ, 10 (1966), στ. 284-285. Μαυρόπουλου Δημ., Διερχόμενοι διά του ναού· Μαθήματα κατήχησης για ενηλίκους, εκδ. Δόμος, Αθήνα 2009. Μπεκατώρου Γ. Γ., «Περί των Πασχαλίων», Ωρολόγιον το Μέγα, εκδ. Αστήρ, Αθήναι 1984, σ. 538-540.

naxioimelistes.blogspot.com

<https://bit.ly/3eDD6fB>